

ДО ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЖЕСТОВОЇ МОВИ У ПРОЦЕСІ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ

У статті представлено результати дослідження практики використання жестової мови у процесі правового виховання старшокласників зі зниженим слухом в умовах спеціальної школи – інтернату для дітей з порушеннями слуху.

Ключові слова: діти з порушеннями слуху, жестова мова, процес, правове виховання, педагог.

В статті представлені результати дослідження практики використання жестової мови в процесі правового виховання старшокласників со зниженим слухом в умовах спеціальної школи-інтернату для дітей с порушеннями слуха.

Ключевые слова: дети с нарушениями слуха, жестовая речь, процесс, правовое воспитание, педагог.

На сучасному етапі в Україні відкриваються перспективи змін у системі спеціальної освіти, пов'язані з новим ставленням до дітей з особливими потребами, розв'язанням завдань їхньої інтеграції в суспільство. У державній національній програмі «Освіта(Україна ХХІ століття)»[3] наголошується на необхідності вдосконалення освіти дітей з вадами психофізичного розвитку в системі закладів суспільного виховання, забезпечення їхньої повноцінної життєдіяльності, соціального захисту, умов для максимальної психологічної та трудової адаптації. Тому побудова науково обгрунтованої стратегії діяльності щодо розвитку національної системи спеціальної освіти потребує врахування здобутих результатів, що є потенціалом вітчизняної дефектологічної науки у вирішенні теоретичних, методологічних і методичних проблем, вивчення та аналізу досвіду інших країн. Звертаючись до праць класика світової науки – Л.С.Виготського, знаходимо концептуально-виважений, науково-обгрунтований підхід до навчання і виховання глухих дітей, який розкривав «багатство шляхів мовленнєвого розвитку»[2]. Використовуючи термін «поліглосья», вчений мав на увазі оволодіння глухими і словесною, і жестовою мовами. Дана концепція Л.С.Виготського базується на трьох головних і взаємопов'язаних аспектах:

- надання вирішального значення соціальному аспекту(порівняно з біологічним) щодо феномену глухоти, оскільки здійснення спеціального виховання осіб з порушеннями слуху нерозривно пов'язане з демократизацією самого суспільства, формуванням нового, гуманного ставлення до глухих людей(як і до інших людей з особливостями розвитку);
- визнання важливої ролі жестової мови поряд зі словесною у комунікативній і когнітивній діяльності глухої дитини, у засвоєнні нею соціального досвіду. Включення жестової мови у систему засобів педагогічного процесу осіб з порушеннями слуху-важлива зміна ідеології їх навчання і виховання;
- відпрацювання складного диференційованого підходу до мовленнєвого розвитку і виховання кожної дитини. Вивчення можливостей і створення умов колективної співпраці нечуючих дітей з чуючими, постановка проблеми спільного навчання нечуючих у середовищі чуючих.

Численні наукові дослідження стверджують, що жестова мова, яка співіснує зі словесною, відіграє важливу роль у житті нечуючих, їхній когнітивній та комунікативній діяльності. Цікаві дані були отримані Т.В. Розановою[9], в яких аналізувалось, як запам'ятовують учні слова і відповідні до них жести. Було виявлено, що глухі учні всіх вікових категорій запам'ятовували жести краще, ніж слова. Глухі діти успішно групували жести за змістом, що свідчить про високу ефективність розуміння та запам'ятовування жестів глухими. У довготривалій пам'яті глухих утворюються складні системи, у яких відтворюється процес взаємодії словесної та жестової мови, а також поступово встановлюються тісні зв'язки між значенням слова і жестом. Формування адекватних зв'язків між значенням слів і жестів сприяє стійкому запам'ятовуванню тих та інших, полегшує їх свідоме відтворення.

Важливі результати були отримані в процесі вивчення нейропсихологічних механізмів жестової мови. Зокрема, американський вчений U.Belludgi та його співробітники довели, що діяльність мозкових механізмів, які забезпечують функціонування як словесної так і жестової мови, побудована за одними і тими ж принципами[1].

Повноцінна комунікація дітей, що виховуються у сім'ї нечуючих батьків, відбувається у повній відповідності із закономірностями, які виявлені у становленні словесної мови чуючих (збігаються часові параметри появи перших слів і жестів, їх функції, характер помилок та ін.). Це дозволяє глухим дітям із сімей глухих випереджати у розвитку своїх глухих однолітків із сімей чуючих. Як свідчать дані семи американських досліджень, проведених у 1964-1975рр., детальний аналіз яких здійснив D. Mooges [8], глухі діти із сімей глухих вирізняються значними успіхами у засвоєнні шкільної програми, у тому числі в знанні граматики англійської мови, високим рівнем розвитку навичок читання, комунікативних потреб і здібностей. Вчений зазначає, що у жодної дитини з сім'ї глухих, які брали участь в експерименті, не було виявлено відставання і в розвитку усного мовлення.

Можна стверджувати, що жестова мова має для нечуючих неабияку інформативну цінність. Нечуючі учні краще розуміють повідомлення, передані жестовою мовою, аніж ті, що передаються за допомогою вербальної мови. Крім того, українська жестова мова виконує функції, які властиві також словесним мовам:

1. Функція формування та вираження думок. Як ми уже зазначали, глуха дитина із сім'ї глухих оволодіває жестовою мовою аналогічно тому, як дитина з нормальним слухом вчиться говорити. Думка формується у формі жестів та їх поєднаннях. Чіткі і зрозумілі жестові комбінації передають зміст висловлювання та відображають повне розуміння. Жестова мова виступає мовою неформальної, невимушеної комунікації, аналогічної розмовному мовленню. Як зазначають науковці, «мислення глухої дитини розвивається тією мірою, якою дитина оволодіває жестовою мовою і навичками передавання думок засобами жестової мови» (Г. Зайцева, Р. Фрумкіна, 1985). Жестова мова цілком забезпечує соціальну комунікацію у досить складних умовах. Будь яка символічна система, призначена для комунікації, якщо вона не забезпечує адекватної передачі змісту, повинна або видозмінитись у процесі свого функціонування або просто розпастися. Ще І.О. Соколянський (1963) продемонстрував, що для розвитку мислення необхідна символічна система. У випадку сліпоглухих, канал соціально значимої комунікації – це, перш за все, – канал тактильних відчуттів. Максимальне використання такої спеціальної символічної системи, створеної І.О. Соколянським, забезпечило розвиток мислення його вихованцям. Тому жестова мова – символічна система не задана біологічно, виникає лише завдяки соціуму і соціальній комунікації, в процесі якої формується мислення. Отже, жестова мова відіграє важливу роль у загальному та психічному розвитку нечуючої дитини, удосконаленні її пізнавальної діяльності, становленні особистості. Як зазначає Г.Л. Зайцева, мова йде не про заперечення ролі словесного мовлення у розвитку глухої дитини, адже його важливе значення у формуванні різних психічних функцій усім відоме. Заперечується лише монополія словесної мови, адже на її місці може бути і жестова мова [4].

2. Комунікативна функція при власне повідомленні, пізнанні (когнітивному розвитку), встановленні контакту (фатична функція), плануванні та регуляції поведінки, впливі на комуніканта в емоційному та інтелектуальному плані.

3. Функція виразу емоцій (емотивна функція).

4. Акумулятивна функція (збереження інформації).

5. Метамовна функція – використання мови як засобу дослідження і опису власне мови.

6. Об'єднувальна функція – візуальна мова об'єднує нечуючих людей та є основою їх розвитку у будь-якій сфері [7].

В наш час здійснюються дослідження з лінгвістики жестової мови (Кульбіда С.В., Адам'юк Н.Б. та ін.), розроблена і опублікована Концепція жестової мови в Україні (Проект), розроблено навчальну програму та запроваджено викладання української жестової мови в усіх спеціальних навчальних закладах для дітей з порушеннями слуху. Тому одним із завдань нашого дослідження стало ознайомлення з практикою використання жестової мови у правовиховному процесі спеціальних шкіл - інтернатів для дітей з порушеннями слуху. У межах, окреслених даним завданням, вивчалися:

- оцінювання педагогами рівня володіння жестовою мовою;
- ставлення до використання жестової мови в навчально-виховному процесі спеціальної школи для дітей з порушеннями слуху.
- визначення педагогами засобів реалізації процесу правового виховання учнів старших класів зі зниженим слухом в позаурочний час;
- особливості сприймання учнями зі зниженим слухом правових понять з точки зору педагогів;
- з'ясування труднощів, з якими стикаються педагоги в процесі правового виховання учнів старших класів зі зниженим слухом.

Для вивчення цих питань проводилися бесіди з педагогами (завучами, педагогами – організаторами, вихователями, вчителями) та анкетування.

Бесіди проводилися у формі відкритого інтерв'ю: респонденти відповідали у довільній формі на послідовно поставлені запитання.

Орієнтовний зміст бесіди з педагогами:

- основні напрями виховної роботи у спеціальній школі – інтернаті для дітей з порушеннями слуху;
- вплив позаурочної виховної діяльності на формування правосвідомості учнів старших класів;
- шляхи реалізації завдань правового виховання у спеціальній школі;
- значення використання жестової мови для оптимізації процесу правового виховання нечуючих старшокласників.

Анкета містила запитання про форми правовиховної роботи, які найчастіше застосовують педагоги, труднощі, які виникають в процесі правовиховної роботи у дітей та педагогів.

Нами було проведено анкетування 112 педагогів спеціальних шкіл – інтернатів для дітей з порушеннями слуху, з яких 58 вчителів з історії України, всесвітньої історії та основ правознавства, класні керівники старших класів, педагоги – організатори та заступники з виховної роботи, 54 – вихователі старших класів.

Більше 5 років працюють 86 педагогів(76,8%), що свідчить про наявність у них певного практичного педагогічного досвіду роботи з дітьми з порушеннями слуху. Вищу педагогічну освіту мають 80 педагогів(71,4%), вищу дефектологічну – 32 чол.(28,6%). Таким чином, спеціальну підготовку для роботи у школі для дітей з порушеннями слуху мають менше третини працюючих, що обумовлює певні проблеми, які відчують педагоги у роботі із нечуючими школярами.

Всі педагоги визнали необхідність правовиховної роботи особливо із учнями старших класів. Із бесіди з педагогами ми переконались, що значною перешкодою у їх діяльності щодо вирішення завдань правового виховання школярів є порушення слухового аналізатора у їхніх вихованців, яке спричинює обмеження отримання інформації учнями з навколишнього світу. Діти мало читають газет, журналів, практично не дивляться телевізійні передачі з правової тематики, хоча вони мають неабиякий інтерес до того, що відбувається у світі, яким чином вирішуються проблеми молоді, як розв'язуються конфліктні ситуації між однолітками та між дітьми і дорослими і т. ін. Про це свідчить прагнення до перегляду ними новин із сурдоперекладом, після якого учні жваво обговорюють побачене, виражають свої емоції, власне ставлення до різних подій. У них виникають запитання до вихователів, вчителів, на які вони іноді не отримують відповіді. Труднощі, які виникають у спілкуванні з дітьми з правознавчої тематики, педагоги визначили наступним чином:

- 1) недостатня компетентність у правових питаннях;
- 2) відсутність адаптованої до можливостей дітей з порушеннями слуху програми з навчального курсу «Основи правознавства» та програми з правового виховання для дітей зі зниженим слухом; літератури; методичних розробок; наочності;
- 3) незрозуміння педагогами запитань дітей та неможливість дати їм відповідь через незнання жестової мови, якою учні спілкуються між собою.

В контексті нашого дослідження нас цікавило, як педагоги оцінюють власний рівень володіння жестовою мовою. Відповіді педагогів розподілились наступним чином(див.Діаграму1).

Діаграма1

Наведені дані свідчать про те, що педагоги невисоко оцінюють власні знання жестової мови, хоча необхідність використання її у процесі правового виховання спеціальної школи визнають усі(див. Діаграму 2).

Діаграма 2

Зазначимо, що результати нашого дослідження повністю підтверджують дані досліджень інших науковців, проведені та опубліковані у 1998 р. та 2006 р. [5, 6].

Крім цього, нами було проведено опитування 136 старшокласників зі зниженим слухом з метою визначення зацікавленості у заняттях правознавчого спрямування та причин, що знижують рівень ефективності цих занять. Відповіді дітей були наступними:

- «треба дуже багато читати»;
- «важкі, незрозумілі слова»;
- «невикористання вчителями жестової мови».

Відповіді старшокласників на прохання визначити своє ставлення до необхідності використання жестової мови у правовиховному процесі розподілились наступним чином (див. Діаграму 3):

Діаграма 3

Аналіз результатів проведеного експерименту дає підстави для висновку: у правовиховній роботі спецшкіл – інтернатів для дітей з порушеннями слуху існують певні недоліки: у її змісті переважають недостатньо ефективні методи і форми роботи, не вистачає методичних та наочних посібників, розробок спеціальних навчальних програм та програм виховної роботи з правової тематики, адаптованих для роботи з нечуючими школярами, що значно ускладнює процес їх правового виховання. Спостереження навчально – виховного процесу, результати бесід та анкетувань педагогів свідчать про те, що вони розуміють необхідність роботи з правового виховання учнів старших класів і в цілому орієнтуються у напрямках роботи щодо цього. Педагоги, розуміючи необхідність застосування практичних, цікавих для дітей занять, обмежуються проведенням бесід та лекцій, які не завжди супроводжуються перекладом жестовою мовою, що значною мірою впливає на рівень ефективності цих занять. Важливу роль і вчителі і вихователі надають використанню жестової мови, як засобу оптимізації процесу правового виховання їхніх вихованців.

Таким чином, експериментальне дослідження проблеми виявило низку питань, без вирішення яких реалізація процесу формування правосвідомості, як одного із важливих завдань правового виховання старшокласників зі зниженим слухом, малоефективна. Зокрема, необхідно визначити педагогічні умови, зміст, форми і методи правовиховної роботи, які б ефективно забезпечували б процес формування правосвідомості, що дало б змогу дітям зі зниженим слухом набути необхідних знань, навчитися поважати закони, відстоювати свої права і свободи, усвідомлювати обов'язки, поважати права та свободи інших, бути законослухняними, активними громадянами своєї держави.

Однією із важливих умов у вирішенні вищезазначених завдань, як показало наше дослідження, є використання жестової мови у процесі правового виховання нечуючих школярів.

Список використаних джерел

1. Bellugi U., Klima E. The acquisition of three morphological systems in American Sign Language. *Papers and Reports on Child Language Development*. 1982.-P.21,135.
2. Выготский Л.С. Собрание сочинений.-М., 1983.-С.72-78.
3. Державна Національна програма «Освіта»(Україна ХХІ століття).-Київ, 2000.-12с.
4. Зайцева Г.Л. Психолінгвістическіе аспекты изучения жестового языка/Г.Л.Зайцева, Р.М.Фрумкина//Дефектология.-1981.-№1.-С.15-21.
5. Засенко В.В.Білінгвізм. Проблема білінгвізму в сурдопедагогічній теорії та практиці//Дефектология.-1998.-№4.-С.45-52.
6. Кульбіда С.В. До питання про білінгвальне навчання нечуючих: теорія і практика. Жестова мова й сучасність: збірник наукових праць.-Вип.1.-К.,2006.-С.16-22.

In this article are represented the results of studying the practice of sign language usage in the process of legal education of senior pupils with dull hearing in special boarding school.

Keywords: children with dull hearing, sign language, process, legal education, a teacher.

Отримано 18.09.2010 р.

УДК 376-056.24:373.2

О.М. Калиніна

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ СТВОРЕННЯ РОЗВИВАЮЧОГО "БЕЗБАР'ЄРНОГО" ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ДОШКІЛЬНИКІВ З ПОРУШЕННЯМИ ФУНКЦІЙ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ

У статті розглядається модель коректувально-освітнього розвиваючого "безбар'єрного" середовища, що представлена в контексті особово-орієнтованого навчання і виховання, забезпечує первинну соціалізацію дітей з руховими порушеннями (ДЦП). Дається структурно- змістовна характеристика основних складових моделей. Вказані психолого-педагогічні основи, що дозволяють організувати безбар'єрне освітнє середовище для дітей цієї категорії.

Ключові слова: Діти з порушеннями опорно-рухового апарату, дитячий церебральний параліч, допоміжне коректувальне і ортопедичне устаткування, модель освітнього середовища, соціальний розвиток, коректувально-педагогічна допомога.

В статье рассматривается модель коррекционно-образовательной развивающей «безбарьерной» среды, представленная в контексте личностно-ориентированного обучения и воспитания, обеспечивающая первичную социализацию детей с двигательными нарушениями (ДЦП). Дается структурно-содержательная характеристика основных составляющих модели. Указаны психолого-педагогические основы, позволяющие организовать безбарьерную образовательную среду для детей данной категории.

Ключевые слова: Дети с нарушениями опорно-двигательного аппарата, детский церебральный паралич, вспомогательное коррекционное и ортопедическое оборудование, модель образовательной среды, социальное развитие, коррекционно-педагогическая помощь.

Во всем мире отмечена тенденция увеличения числа детей - инвалидов и с проблемами в развитии. Не последнюю роль играет ухудшение экологической ситуации в «атомном веке», появление поколений «детей Хиросимы и Чернобыля». Все это приводит к увеличению показателей инвалидизации детства. Для таких людей необходимо обеспечить условия жизнедеятельности в соответствии с выработанными международными и национальными социально-психологическими эталонами организации жизненного пространства и социальной сферы.